

Бонарев Володимир Валерійович

кандидат економічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3464-0546>

УЗАГАЛЬНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ В СИСТЕМІ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито різні підходи вчених, щодо узагальнення інформації про трансакційні витрати в системі обліку. Аналіз висвітлених методик свідчить, що трансакційні витрати розпорошено між видами діяльності, господарськими процесами, зазначено, що недоцільно виділяти окремий рахунок для відображення трансакційних витрат у системі рахунків. У зв'язку з цим запропоновано узагальнення інформації про трансакційні витрати в системі обліку здійснювати за рахунок використання відомостей, які будуть надходити від усіх структурних одиниць підприємства, де виникають трансакційні витрати, та з усіх видів діяльності (операційної, фінансової й інвестиційної), що дасть змогу спростити процес виокремлення і деталізацію трансакційних витрат із сукупності витрат суб'єкта господарювання, а це полегшить роботу працівникам управлінського апарату та допоможе отримувати оперативну й достовірну інформацію, яка, відповідно, сприятиме до прийняттю виважених, раціональних і ефективних управлінських рішень.

Ключові слова: облік, система, система обліку, витрати, трансакційні витрати.

Volodymyr Bonarev

Candidate of Economic Sciences, Assistant,
Chernivtsi National University named Yuri Fedkovich

SUMMARY OF INFORMATION ON TRANSACTION COSTS IN THE ENTERPRISE ACCOUNTING SYSTEM

The article states that the accounting system is a complex dynamic information supersystem of an enterprise, in which the facts of economic activity are transformed into information resources. At the present stage, a significant drawback of the accounting system is the limitation in generating information about economic activity in accordance with user requests. In this regard, there is a need to improve the accounting system of a business entity by developing proposals for summarizing information on transaction costs in the accounting system, which will improve the work of the enterprise in general and accounting in particular. Various approaches of scientists to generalize information on transaction costs in the accounting system are revealed. Analysis of the highlighted methods shows that transaction costs are dispersed between types of activities and economic processes, it is noted that it is inappropriate to allocate a separate account to reflect transaction costs in the accounting system. In this regard, it is proposed to generalize information on transaction costs in the accounting system by using information that will come from all structural units of the enterprise where transaction costs arise, and from all types of activity (operational, financial and investment), which will simplify the process of separating and detailing transaction costs from the total costs of a business entity. By sorting the necessary information, the accounting department monitors the requirements for structural units to comply with the procedure for preparing information and its timely submission to ensure the coordination of work on collecting information on transaction costs and its further processing. Accounting maintains and prepares reports for the governing body of the business entity, which serves as a preparatory stage for decision-making at the management level of the institution. The above reporting documents accumulate all information about transaction costs that comes from the area of responsibility. The central management body receives already analyzed information, which consists of data about the department where the transaction costs arose, what the size of the transaction costs for a particular department was predicted to be, what the actual size of these costs is, deviations and their reasons. Together with the reporting documentation, the accounting department submits proposals to management regarding the rational organization of transaction costs and their effective management.

Keywords: accounting, system, accounting system, costs, transaction costs.

Постановка проблеми. Реформування економіки та глобалізація економічних процесів потребують при визначенні ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання врахування трансакційних витрат. Уперше поняття «трансакцій-

них витрат» використав Р. Коуз у своїй роботі «Природа фірми». Вчений зазначив, що підприємство прагнучим збільшувати свої обсяги виробництва до моменту зрівняння витрат організації додаткової трансакції в межах фірми з витратами, за які б дове-

лося відповідати під час здійснення тієї самої трансакції шляхом обміну на відкритому ринку. Отже, трансакційні витрати виступають ціною, яку платить будь-яка економічна система за недосконалість своїх ринків.

Трансакційні витрати у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання впливають на фінансовий результат підприємства, на собівартість одиниці продукції, цінову конкурентоспроможність, а також стійку позицію на ринку. Це призводить до ведення різних форм ділової практики, що дозволяють їх зменшувати в тому випадку, коли витрати з використання таких форм виявляються меншими, ніж економія на них. У роботі будь-якого суб'єкта господарювання найважливішу роль займає система обліку, яка використовується для задоволення інформаційних потреб управлінської ланки і дозволяє здійснювати ефективне управління витратами, в тому числі і трансакційними витратами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання узагальнення інформації щодо трансакційних витрат в системі обліку знайшло відображення у працях вчених, таких як: К. П. Боримська, Л. І. Лисенко, Е. І. Сухенко, М. М. Шигун, Ж. М. Ющак.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи вагомості напрацювання вчених деякі питання носять дискусійного характеру, а в окремих випадках і суперечливість пропонування підходів. У зв'язку з цим набуває питання розроблення підходу до узагальнення інформації про трансакційні витрати в системі обліку.

Мета статті: дослідження різних підходів вчених щодо узагальнення інформації про трансакційні витрати в системі обліку та запропонувати методику узагальнення інформації про такі витрати в діяльності суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «системи» розглядається як протилежність неупорядкованій сукупності різних об'єктів – хаосу. Система завжди характеризується порядком, взаємозв'язками і взаємодією її елементів [1, с. 15]. Систему обліку відносять до класу інформаційних, в якій елементи об'єднані інформаційними зв'язками: процеси створення, передачі, зберігання, обробки та використання даних. Отже, система обліку є складною динамічною інформаційною суперсистемою підприємства, в якій трансформуються факти господарської діяльності в інформаційні ресурси.

На сучасному етапі вагомим недоліком системи обліку є обмеженість у генеруванні інформації про господарську діяльність відповідно до запитів користувачів. А це призводить до того, що бухгалтерія не здатна вирішити проблему збору даних та їхньої обробки, а головне – отримати різноманітну за структурою інформацію для менеджменту [2, с. 51]. У зв'язку з цим постає потреба у покращенні системи обліку суб'єкта господарювання шляхом роз-

робки пропозицій щодо узагальнення інформації про трансакційні витрати в системі обліку, що покращить роботу підприємства загалом та бухгалтерії зокрема.

Вчені Л. І. Лисенко та Е. І. Сухенко [3] пропонують відображати трансакційні витрати у складі виробничих, загальновиробничих, адміністративних, збутових й інших витрат звичайної діяльності. Таким чином вчені неповною мірою надають інформацію про відображення трансакційних витрат у системі обліку, що, відповідно, ускладнює роботу з виокремлення таких витрат із загальної суми і як наслідок перешкоджає прийняттю ефективних управлінських рішень.

За методикою К. П. Боримської [4] трансакційні витрати в системі обліку відображаються в аналітичних розрізах. Але вчена не надає рекомендацій щодо використання цієї методики і не показує склад витрат, які зараховуються до трансакційних витрат. Таким чином, застосування такої методики може призвести до неправильного зарахування до складу трансакційних витрат тих витрат, які, власне, неможливо внести до їхньої сукупності, а відповідно, отримана на основі цієї методики збору інформація буде недостовірною для прийняття рішення управлінською ланкою.

Проаналізувавши наукові праці дослідників та узагальнивши одержані результати, М. М. Шигун відображає об'єкти обліку на рахунках з можливістю додаткового внесення ознаки належності витрат до групи трансакційних витрат [5, с. 231–232]. Дане відображення об'єктів обліку з урахуванням належності витрат до групи трансакційних витрат на рахунках обліку показує повний склад цих витрат і здійснюється з огляду на їхнє відображення в операційній, фінансовій та інвестиційній діяльності. Але вчена не дає пояснення, до якого з названих рахунків необхідно зараховувати трансакційні витрати, що ускладнює відображення цих витрат у системі рахунків.

Значний внесок у вирішення проблеми відображення трансакційних витрат на рахунках обліку зробила Ж. М. Ющак, яка розробила комплексну методику їхнього відображення в системі обліку [6, с. 276]. Ця методика повною мірою відображає всі трансакційні витрати на рахунках обліку, оскільки такі витрати виникають в операційній, фінансовій і інвестиційній діяльності. Проте згадана дослідниця в операційній діяльності виокремлює тільки витрати договірною процесу, що не повністю розкриває склад трансакційних витрат операційної діяльності.

Отже, зауважимо, що вітчизняні науковці роблять спроби відображати трансакційні витрати в системі обліку. Але трансакційні витрати розпорошені між різними частинами майна й зобов'язань підприємства, що унеможлиблює облікового відображення трансакційних витрат на рахунках обліку, а тільки в системі управлінського обліку. Тому пропонуємо збір інформації про трансакційні витрати в системі

обліку здійснювати за рахунок використання відомостей, які будуть надходити від усіх структурних одиниць підприємства, де виникають трансакційні витрати, та з усіх видів діяльності (операційної, фінансової й інвестиційної), що дасть змогу спростити процес виокремлення і деталізацію трансакційних витрат із сукупності витрат суб'єкта господарювання, а це полегшить роботу працівникам управлінського апарату та допоможе отримувати оперативну й достовірну інформацію, яка, відповідно, сприятиме до прийняття виважених, раціональних і ефективних управлінських рішень.

У процесі господарської діяльності (постачання, виробництва та реалізації) інформація про трансакційні витрати має подаватися протягом кожного місяця або за фактом виникнення трансакційних витрат. Залежно від вимог менеджера та відділу оскільки розмір таких витрат впливає на собівартість виготовленої продукції й отримання доходу (прибутку). Відповідальна особа, на яку покладено відповідальність вести облік трансакційних витрат будь-якого відділу, повинна узагальнювати інформацію про виникнення трансакційних витрат працівників відділу у відомості обліку трансакційних витрат за кожним працівником (табл. 1).

Ця відомість дає змогу менеджеру відділу визначити, які саме трансакційні витрати здійснює той чи

інший працівник відділу і, що призвело до їхнього виникнення, а це допоможе приймати рішення щодо оптимізації виникнення таких витрат у цього працівника.

У відділі виробництва, постачання й реалізації інформація про трансакційні витрати може узагальнюватися у відомостях відповідного зразка (табл. 2, 3 і 4).

У центральній бухгалтерії підприємства при отриманні відомостей від відділу постачання, виробництва і реалізації можна проаналізувати, де виникли трансакційні витрати, за яких умов та який їхній розмір. Це дасть змогу вирішити на який підрозділ необхідно звернути увагу, і запропонувати заходи, яких необхідно вжити.

Інформацію з маркетингового (табл. 5) та юридичного (табл. 6) відділів потрібно подавати після кожного маркетингового дослідження ринку, підписаного договору (контракту) й ін., оскільки трансакційні витрати в цій ділянці мають найбільшу питому вагу.

Відомість з маркетингового відділу дасть змогу показати, види трансакційних витрат, які виникають, умови виникнення цих витрат та їхній розмір. За результатами відомості, підготовленої юридичним відділом, можна зробити висновок і правильно прийняти рішення, з якими підприємствами більш ефективно укладати контракти, що допоможе

Таблиця 1

Відомість обліку трансакційних витрат за кожним працівником

№	Працівник	Відділ	Дата виникнення	Вид трансакційних витрат	Причина виникнення	Сума	Примітки
1	2		3	4	5	6	7

Таблиця 2

Відомість обліку трансакційних витрат відділу виробництва

№	Ланка виробництва	Дата виникнення	Вид трансакційних витрат	Причина виникнення	Сума	Примітки
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 3

Відомість обліку трансакційних витрат відділу постачання

№	Назва постачальника	Дата виникнення	Вид трансакційних витрат	Причина виникнення	Сума	Примітки
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 4

Відомість обліку трансакційних витрат відділу реалізації

№	Назва покупця	Дата виникнення	Вид трансакційних витрат	Причина виникнення	Сума	Примітки
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 5

Відомість обліку транзакційних витрат відділу маркетингу

№	Дата виникнення	Вид транзакційних витрат	Умова виникнення	Сума	Примітки
1	2	3	4	5	6

Таблиця 6

Відомість обліку транзакційних витрат за контрактами

№	Контракт (номер, дата)	З ким укладений	Вид транзакційних витрат	Планові транзакційні витрати	Фактичні транзакційні витрати	Відхилення
1	2	3	4	5	6	7

об'єктивно визначити розмір транзакційних витрат та покращити роботу діяльності підприємства загалом. Отримавши таку інформацію, управлінська ланка розробить пропозиції щодо оптимізації транзакційних витрат.

Плановий розмір транзакційних витрат береться з попередніх контрактів, якщо контракт вже укладався раніше, а якщо укладається контракт з новим постачальником, підрядником чи покупцем, то сума планових транзакційних витрат розраховується за аналогічними контрактами.

У центральній бухгалтерії заповнюється відомість прогнозованих і фактичних розмірів транзакційних витрат, котра дає змогу визначити структурні підрозділи підприємства, в яких транзакційні витрати мають значний розмір, а це зумовить звернення управлінською ланкою пильної уваги на ці підрозділи та контроль за розмірами транзакційних витрат (табл. 7).

До того ж інформація про такі витрати може бути згрупована у відомості обліку транзакційних витрат за видами діяльності, що відображає в якому саме з видів діяльності підприємство здійснює транзак-

ційні витрати. Це допоможе управлінському персоналу розробити пропозиції щодо оптимізації розміру транзакційних витрат за кожним видом діяльності окремо (табл. 8).

Після отримання всіх відомостей з усіх сфер відповідальності інформація узагальнюється центральною бухгалтерією і складається Звіт про транзакційні витрати підприємства (табл. 9).

Цей звіт подає повну інформацію про те, де саме виникли транзакційні витрати й до якого виду діяльності підприємства вони належать, наводить перелік таких витрат та вказує, за яких причин вони виникли, а це, відповідно, допомагає управлінській ланці отримувати достовірну й виважену інформацію.

Отже, у запропонованих відомостях пропонуємо висвітлювати вагому для подальшого опрацювання інформацію, отримання якої слугуватиме етапом збору даних про транзакційні витрати. Для відділу виробництва такою інформацією буде ланка виробництва, на якій виникли транзакційні витрати, для відділу постачання – постачальник, у ході співпраці з яким виникли транзакційні витрати, для відділу реалізації – покупець. З метою розрахунку суми

Таблиця 7

Відомість прогнозованих та фактичних розмірів транзакційних витрат

№	Відділ підприємства	Плановий розмір транзакційних витрат	Фактичний розмір транзакційних витрат	Відхилення	Причини відхилення
1	2	3	4	5	6

Таблиця 8

Відомість обліку транзакційних витрат за видами діяльності

№	Вид діяльності підприємства	Вид транзакційних витрат	Склад транзакційних витрат	Сума	Примітки
1	2	4	5	6	7
1	Операційна				
2	Інвестиційна				
3	Фінансова				

Таблиця 9

Звіт про трансакційні витрати підприємства

№	Дата виникнення	Вид діяльності	Відділ, де виникли трансакційні витрати	Контракт (номер, дата), крім відділу виробництва	Назва трансакційних витрат	Причини виникнення	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8

трансакційних витрат відділу маркетингу необхідно визначити чіткі умови їхнього виникнення. Юридичний відділ має проаналізувати юридичний суб'єкт, з яким було укладено контракт, і надати інформацію у звітності про запланований розмір трансакційних витрат на укладення договорів та його наявні (фактичні) показники. Відомості з узагальненими даними, що мають основну цінність для подальшої роботи з організації трансакційних витрат, надходять від кожного відділу, де можливе виникнення трансакційних витрат, до центральної бухгалтерії.

Центральна бухгалтерія шляхом сортування необхідної інформації стежить за вимогами до структурних підрозділів щодо дотримання порядку оформлення відомостей та їхнього своєчасного подання для забезпечення злагодженості роботи зі збору інформації про трансакційні витрати й її подальшої обробки. Центральна бухгалтерія веде та оформляє звітність для керівного органу суб'єкта господарювання, що слугує підготовчим етапом до прийняття рішень на керівному рівні установи. У вищевказаних звітних документах накопичується вся інформація про трансакційні витрати, яка надхо-

дить зі сфери відповідальності. Центральний орган управління одержує вже проаналізовану інформацію, яка складається із даних про відділ, де саме виникли трансакційні витрати, яким був спрогнозований розмір трансакційних витрат для того чи іншого відділу, яким є фактичний розмір цих витрат, відхилення і його причини. Разом зі звітною документацією бухгалтерія подає пропозиції до керівництва щодо раціональної організації трансакційних витрат та їхнього ефективного управління.

Отже, узагальнення інформації про трансакційні витрати шляхом впровадження в систему обліку відомостей допоможе скоротити працемісткість працівників бухгалтерії щодо виокремлення трансакційних витрат із загальної сукупності витрат. Зникає необхідність відображати ці витрати у системі фінансового обліку, що зменшує її навантаження. Така методика дає змогу оперативно вносити корективи у подальшу роботу підприємства і розробляти добре обмірковані пропозиції для управлінської ланки підприємства. Водночас зібрана та оброблена інформація слугує основою для управлінського обліку трансакційних витрат й ефективного управління ними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пушкар М. С., Семанюк В. З. Розробка систем обліку: Навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 208 с.
2. Вуйців М. Відповідність системи внутрішньогосподарського контролю сучасним потребам менеджменту. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. Вип. 130. С. 50–53.
3. Лисенко Л. І., Сухенко Е. І. Сутність та класифікація трансакційних витрат. Вісник СевДТУ. 2008. Вип. 92. С. 134–138.
4. Боримська К. П. До проблеми відображення зовнішнього середовища в системі рахунків бухгалтерського обліку: реалії та перспективи. Міжнародний збірник наукових праць. 2011. Вип. 1(19). С. 76–89.
5. Шигун М. М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2009. Вип. 2(14). С. 224–234.
6. Юшак Ж. М. Методичні підходи до відображення трансакційних витрат у системі бухгалтерського обліку. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 1(10). С. 275–279.

REFERENCES

1. Pushkar M. S. and Semaniuk V. Z. (2009), Rozrobka system obliku: Navchal'nyj posibnyk. [Accounting systems development], TNEU, Ternopil, Ukraine.
2. Vuytsiv M. (2011), "Compliance of the internal economic control system with modern management needs", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 130, pp. 50–53.
3. Lysenko L. I. and Syhenko E. I. (2008), "On the Essence and Classification of Transaction Costs", Visnyk SevDTU, vol. 92, pp. 134–138.
4. Borymska K. P. (2011), "To the problem of displaying the external environment in the system of accounting accounts: realities and prospects", Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prats', vol. 1 (19), pp. 76–89.
5. Shigun M. M. (2009), "Accounting of transaction costs: problems of defining the concept and classification", Problemy teorii ta metodologii bukhgalters'koho obliku, kontroliu i analizu, vol. 2(14), pp. 224–234.
6. Yuschak J. M. (2011), "Methodical approaches to the display of transaction costs in the accounting system", Visnyk Universytetu bankiv'skoi spravy Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 1(10), pp. 275–279.

Стаття надійшла: 20.09.2023

Стаття прийнята: 29.10.2023

Стаття опублікована: 28.12.2023